

Jean-Louis GUEREÑA i Manuel MORALES MUÑOZ, (eds.): *Los nacionalismos en la España contemporánea. Ideologías, movimientos, símbolos*, Màlaga, CEDMA, 2006, 376 pàgines.

L'any 2001, Éditions du Temps va publicar *Les nationalismes dans l'Espagne contemporaine. Idéologies, mouvements, symboles*, un volum editat per Jean-Louis Guereña en què participaren diversos especialistes i que anava dirigit, fonamentalment, als estudiants francesos que preparaven el programa d'oposicions per a professor d'espanyol, si bé també a un públic hispanista més ampli. Cinc anys després el Centro de Ediciones de la Diputación Provincial de Màlaga l'ha publicat amb algunes modificacions i addicions. La major part dels textos, per tant, foren redactats a la fi dels anys noranta, un fet que cal tenir en compte atès que des d'aquell moment la historiografia sobre les nacions i els nacionalismes ha crescut de forma considerable. Per al cas peninsular, si bé es comptava ja amb una llarga tradició d'estudis dels nacionalismes no estatals, els dedicats a l'espanyol eren pocs i centrats en el període de la Restauració. Amb tot, des de feia ja una dècada s'havia engegat un debat (que tenia els seus orígens als anys vuitanta), que començava a donar els seus fruits en aquells moments. Aquest fet s'observa en el volum que ha estat ara traduït, l'objectiu del qual era en bona mesura fer un balanç de la situació existent i proposar hipòtesis de treball per al futur.

L'obra es dividix en tres grans blocs: un primer dedicat al nacionalisme espanyol, un altre als nacionalismes no estatals i, finalment, un darrer que aplega estudis diversos sobre el segle XX. A això cal afegir una útil cronologia (1876-1978) i un llarg apèndix documental elaborats pel mateix Jean-Louis Guereña. Del primer bloc, «Estado, nación y nacionalismo español» destaca, com ha estat assenyalat, el fet que els autors (Jean-Louis Guereña, José Álvarez Junco, Antonio Elorza i Mariano Esteban de Vega) es prengueren seriosament el nacionalisme espanyol com a objecte d'estudi, un dels grans absents, pràcticament fins llavors, de la historiografia espanyola. Amb tot, es fa palesa la carència en aquells moments d'estudis monogràfics sobre el nacionalisme espanyol (llevat del relatiu al període de la Restauració i, més específicament, del 98, del que es commemorava aquells anys el centenari). És per això que molts dels articles d'aquest bloc són una proposta d'hipòtesis sobre les quals alguns d'aquests mateixos autors van anar treballant els anys següents. Algunes d'aquestes hipòtesis, com les que partixen d'una concepció clarament modernista de les identitats nacionals, açò és, que les conceben com a fenòmens construïts i contemporanis, han esdevingut hegemòniques per a la major part dels especialistes. Altres, com l'anomenada «tesi de la dèbil nacionalització» que deriva d'una lectura molt negativa (i molt regeneracionista) de la revolució liberal i, a partir d'ací, de tot el segle XIX espanyol, van estar ja qüestionades a la fi dels anys noranta i semblen, ara mateix, difícilment sostenibles. En bona mesura perquè com s'ha vingut assenyalant l'actuació de l'Estat espanyol, pràcticament l'únic agent nacionalitzador (o el principal) que reconeix aquesta tesi, no diferí excessivament en aquest punt de la resta d'Estats europeus de la seua època. Així mateix, perquè es menysté la capacitat nacionalitzadora d'una esfera pública que s'anà constituint tot al llarg del segle XIX com a «nacional» (com assenjala encertadament, en el seu article, Mariano Esteban de Vega). Per últim, la necessitat d'explicar un suposat fracàs del procés nacionalitzador espanyol els conduïx majorment cap a l'estudi de variables socioeconòmiques o dels dèficits en l'articulació de l'Estat liberal, més que a abordar l'anàlisi dels diversos discursos nacionalistes (llevat, novament, del cas del professor Esteban de Vega, que se centra en l'anàlisi de la idea d'Espanya en la generació del 98). Sí que du a terme aquest anàlisi, tot i que el seu article forma part del tercer bloc, Àngel Duarte, qui estudia les diverses, canviants i disputades concepcions de la nació espanyola en les cultures polítiques del republicanisme espanyol entre la Restauració i la II República.

El segon bloc, «Nacionalismos “periféricos” y regionalismos durante la Restauración», aplega estudis sobre els nacionalismes català (Pere Anguera), basc (José Luis de la Granja) i gallec (Justo Beramendi), així com sobre els anomenats nacionalismes «no històrics» i els regionalismes (Manuel Morales Muñoz). En general, s'observa que en aquest cas els autors treballen sobre una tradició historiogràfica ja consolidada i intenten, fonamentalment, fer-ne una molt útil síntesi comprensiva. Potser per això prima l'anàlisi d'aquests nacionalismes com a moviments socials i polítics, donat que ha estat des d'aquesta perspectiva des de la qual han estat més treballats. Amb tot, no es deixa de banda la dimensió discursiva, especialment en l'article dedicat al cas basc, en què es tracta de forma central l'obra i el pensament de Sabino Arana. Pel que fa als referents teòrics partixen també d'un plantejament modernista i, en la majoria dels casos, de la tesi de la dèbil nacionalització. De fet, aquesta esdevé clau explicativa fonamental per a l'aparició de nacionalismes alternatius a l'espanyol, com en el text del professor Beramendi. El fracàs en la penetració social de la identitat nacional espanyola al llarg del segle XIX hauria permès sobreviure altres identitats sobre les quals, en els anys de la crisi del 98, s'haurien construït aquests nacionalismes. El qüestionament de la tesi de la dèbil nacionalització, que s'ha assenyalat anteriorment, obliga però a replantejar aquestes hipòtesis. De fet, els estudis recents indiquen més bé que les identitats locals, provincials o regionals no eren una herència «tradicional», sinó fenòmens molt moderns que, a més, no s'alçaven al marge o contra la identitat nacional espanyola, sinó que n'eren expressió. L'explicació de per què alguns regionalismes trencaren amb la nació espanyola (i per què altres no ho feren) s'haurà de fer tenint en compte aquesta consideració, així com la de que l'aparició d'aquests nacionalismes no era un fet ni lògic, ni necessari, derivat d'un procés evolutiu en què se succeïrien una sèrie de fases predeterminades.

L'últim bloc de textos («De la II República a la Constitución de 1978. La “normalización” lingüística») és molt més heterogeni, tant pel que fa a les matèries que reunit com a les perspectives des de les quals són abordades. Com ja ha estat indicat, Àngel Duarte estudia les diverses idees de nació dins les cultures polítiques republicanes des del Sexenni Revolucionari fins a la II República, parant esment, especialment, a les diverses formes de concebre l'organització territorial de l'Estat a les quals s'hi associaven. Tot i que l'anàlisi discursiva és l'element vertebrador del text, el professor Duarte fa també unes interessants reflexions sobre com la politització republicana d'àmplies capes de la societat hauria funcionat com un element decisiu en el procés nacionalitzador. Es troba a faltar, potser, que aprofundisca en una paradoxa del pensament republicà que tan sols assenyalava: el procés que du a, que en el canvi de segle, la dreta republicana (tradicionalment més unitarista) siga més transigent amb els nous nacionalismes alternatius que l'esquerra federalista de Lerroux o Blasco Ibáñez. Per la seua banda, els hispanistes Marie-Aline Barrachina i Jacques Maurice aborden, respectivament, quins foren els elements principals de la idea de nació durant el franquisme i com s'articulà aquesta mateixa idea en el text constitucional de 1978. Si en la darrera dècada ha crescut considerablement el nombre d'estudis dedicats a les nacions i als nacionalismes, el mateix o més encara pot dir-se dels que fan referència a aquests períodes històrics. Per al cas del franquisme, les diverses idees de nació existents entre les també diverses cultures polítiques que l'integraren ha estat estudiat amb profunditat els darrers anys. Finalment, Miquel Siguan explica quina és la realitat plurilingüística de l'estat espanyol i en fa una interessant anàlisi sociològica (que lliga amb la presència o no de moviments nacionalistes i amb la seua força) centrada en el període democràtic.

XAVIER ANDREU MIRALLES